

Az „égből érkező szent levelek” a népi kéziratokban

Rezümé. Dolgozatom a néprajzi kutatás egy új irányával, a népi írásbeliség vizsgálatával foglalkozik. Kutatásomat Salánkon végzem, ahol vallási kéziratok gyűjtésével foglalkozom. Az alábbi munkámban a szakrális szövegek egy típusát, a „szent leveleket” mutatom be, melyek előfordulása igen gyakori a vizsgált településen. Két levéltípust ismertetek, melyek a görögkatolikus vallású egyének kézírataiban található meg. Munkámban bemutatom a levelek szerkezetét és funkcióját, valamint azok jellemző sajátosságait. *Kulcsszavak:* népi írásbeliség, archaikus, kéziratok, Salánk

Резюме. Наша стаття присвячена новому напрямку етнографічних досліджень, вивченню народної писемності. Дослідження проводилися в с. Шаланки, де було здійснено збір релігійних рукописів. Зокрема, ми зупиняємося на своєрідних священних текстах, "святих листах", поява яких є дуже поширеною у згаданому поселенні. Описано два типи архівів, знайдені в рукописах греко-католиків. У роботі представлено структуру та функції листів та їх характерні риси. *Ключові слова:* народна література, архаїка, рукописи, Шаланки

Abstract. The present article examines the new aspects of folk literacy within the ethnographical research. I carry out my research in Shalank, where I collect religious manuscripts. In my work I present a type of sacral texts, the "holy letters", the occurrence of which is quite common. I demonstrate two types of letters, which can be found in Greek Catholic manuscripts, and I describe the structure and the function of these letters, as well as their specificities. *Keywords:* folk literacy, archaic, manuscripts, Shalank.

E tanulmány tárgya néhány vegyes tartalmú kézíratos, jobbára szakrális tematikájú füzet Salánkról, melyekben a szent levelek mellett számos lejegyzett imádság és szöveg olvasható. Az általam vizsgált és előbb említett füzetekben olyan imádkozások és levelek is akadnak, melyek az egyházi imádságos könyvekben nem találhatóak meg, sőt egyházilag nem jóváhagyottak, tehát nem kanonizáltak. Az apokrif imák köré rakódott szakirodalom az utóbbi időben¹ igen számottevővé vált². Ennek alapján a kárpátaljai magyar folklórisztikának fontos feladata lenne, hogy adalékokat szolgáltatson az említett folklórterülethez. Erdélyi Zsuzsanna művében³ a kárpátaljai magyar nyelvterület nincs képviselve. Persze ez nem azt jelenti, hogy nálunk nincsenek gyűjthető adatok. Ennélfogva a mi feladatunk, hogy felkutatassuk a területünkön még élő szakrális néphagyomány emlékeit. E témakört tekintve hangoztathatjuk bátran a néha oly általánosnak tűnő huszonnegyedik órát, mely itt riasztóként cseng a fejünk felett. Jelenleg nem az imádságokon lesz a fő

* Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Néprajz, abszolvált hallgató. * University of Debrecen, Historical and Ethnographical Doctoral School, Ethnography. * Дебреценський університет, Докторська школа історії та етнографії, Етнографія. galadel1127@gmail.com

¹ Kész, 2013; Gál, 2015;

² Lásd Erdélyi Zsuzsanna 1976 bevezető tanulmányának jegyzeteit.

³ Erdélyi, 1976

hangsúly, hanem két szövegtípuson, amely ugyancsak adalékként szolgálhat az egyetemes magyar folklórhoz éppen úgy, mint vidékünk szakrális néprajzához.

A népi írásbeliség műfaji helyzeténél fogva az egész kultúrát felvevőterületként kezeli. Forrásvidéküknek tekinthetjük az irodalmat, a vallást, a paraszti kultúrát, az iskolai műveltséget, a hétköznapi kommunikációs gyakorlatot.⁴

Az írott szöveg a kommunikáció egyik fajtája. A McLuhan nevével fémjelzett „nagy vízvázlat elmélet” szerint az írásbeliség alapvetően megváltoztatta az emberiség gondolkodását⁵. Megjelenése óta nagy szerepet tölt be a társadalom és az egyén életében. Továbbá fontos szerepet játszik a továbbhagyományozásban és az átörökítésben. Különösen igaz ez a megállapítás Kárpátaljára és azon belül a kutatott településre, Salánkra. Földrajzi elzártságának következtében az idő és történelmi-politikai változások sorozata nem akadályozta meg a népi írásbeliség nyomainak eltűnését, inkább kedvezően hatott annak megmaradására. Az itt élők államrendszerek virágzásának és hanyatlásának lehettek tanúi, átértékelték a rendszer-váltást. A politikai és ideológiai változások az élet minden területére rányomták bélyegüket. Főleg a kommunista érában üldözött vallási szféra menekítette át értékeit nyomtatott írásos anyag hiányában a kéziratos imádságos füzetekbe, melyek mindmáig feltáratlanok.

A vizsgált téma szempontjából fontos megemlíteni Hermann Bausinger állásfoglalását is, melyben a kommunikációs aktus fontosságára hívja fel a figyelmet. A professzor megállapítja, hogy az írás olyan kommunikációs csatorna, mely hatással van a társadalomra, illetve a kommunikáló egyének viszonyára, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a történelem folyamán használóit privilégiumokhoz juttatta, státuszjavakat és hatalmat biztosított számukra⁶. Emellett azonban az íráshoz való viszonyulás megváltoztatta az egyén kapcsolatrendszerét, a világhoz való viszonyulását és mindennapi életét⁷.

Vallásos (funkciójú) szövegek

Az írás terjedése lehetővé tette a vallásos és mágikus funkciójú szövegek megörökítését és azok használatát a mindennapokban. A vizsgált településen, akárcsak egész Kárpátalján, napjainkban is nagyon fontos szerepe van a szakrális világnak. Válsághelyzetekben ez a szerep csak felértékelődik. A közösség tagjai segítő szándékukat, részvétüket a szó, az ima erejével próbálják kifejezni.

Az égből alábocsátott szent levelek speciális szövegcsoporthoz képeznek a vallásos szövegek között. A mennyei leveleknek több elnevezése is létezik: égi levelek, szent üzenetek, mennyből jött levél. Valószínűleg a ponyvanyomtatványok

⁴ Keszeg, 1991, 9–11. p.

⁵ McLuhan, 2001, 53–54. p.

⁶ Bausinger, 1995, 125–131. p.

⁷ Fülöp, 2013

termékei voltak⁸. Annak a ponyvának a termékei, mely egyfajta vallásos igényt, erős szellemi érdeklődést és szükségletet elégített ki. És szövegei nagyrészt a benne rejlő tartalomnak köszönhetően kéziratban terjedtek tovább.

Magyarországon az első szent levelek a XIX. század végén, a XX. század elején kerültek forgalomba. Természetfeletti eredetűnek tartották őket, naiv, laikus megfogalmazásban ismereteket tartalmaztak, vallásos előírások betartására ösztönöztek melyért cserébe bűnbocsánatot helyeztek kilátásba⁹. A mennyei levelek a természetfeletti vel való kapcsolattartás élő bizonyítékai. Tartalmukban, funkciójukban és alkalmazásukban hasonlítanak a ráolvasásokra, az archaikus imákra jellemző motívumokat tartalmaznak. Bálint Sándor a következőképpen vélekedik a szent levelekről: „Kétségtelenül a hit tiszteletreméltó túlzásaiból fakadtak, azonban közel jártak a babonákhoz.”¹⁰

A szent levelek egyéni és közösségi alkalmazása is megfigyelhető volt. Felolvasták különböző közösségi alkalmakon¹¹, imaként olvasták a haldokló felett¹², hogy könnyebb legyen annak átlépnie a túlvilágra. A szent leveleket olvasva és közösségben betöltött szerepükre reflektálva nyilvánvalóvá válik, hogy olvasásuk és az utasítás szerint való továbbadásuk elégséges volt a bűnbocsánat és az örök élet elnyeréséhez. A sorok az „isteni eredet” nyomatékosításával készítetik az olvasót bizalomra. Ennek megfelelően hatnak ez egyénre is.

„E könyv tehát Isten parancsaiból eredt, a bűnök seregétől menekedtünk meg: mert maga Jézus mondja, hogy egyedül szent keze írta e szavakat.”
(Részlet Szűz Mária leveléből)

A szent levelek előfordulása

A vizsgált füzetek tartalma, szövegei egyrészt más nyomtatott vagy kézzel írott füzetből származnak, másrészt pedig a szerző fogalmazta őket. Ezek között a szakrális szövegek között találunk rá a szent levelekre, melyeket az egyén személyes intelemnek és üzenetnek vél. Így a füzet tanúbizonyosságot tesz a kor szellemi beállítottságáról, az egyén vallásosságáról és írója személyes tapasztalatairól, életének fontosnak vélt eseményeiről. Mindez átszűrődik az egyéni tudaton és sajátos értelmezést nyer¹³. Nemcsak az egyén világa és érdeklődési köre tárul a szemünk elé, hanem egy közösségé, melynek a szerző maga is tagja, és mellyel többé-kevésbé azonosul, elfogadja szabályait.

⁸ Lengyel, 2003

⁹ Molnár, 1986, 423–426. p.

¹⁰ Bálint, 1943, 117–118. p.

¹¹ Molnár, 1986, 423–426. p.

¹² Silling, 1992, 33–35. p.

¹³ Ujváry, 1960, 40 p.

Az égből alábocsátott levelek közül a kutatott településen, Salánkon két típusú sikerült gyűjtenem: *Levél, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus a mennyekből alábocsátott*, valamint *Szűz Mária levele*.

A levelek előfordulása ennél gyakoribb. Mindkettő több változatban él a településen. Egyik adatközlőm¹⁴ mindössze annyit közölt, hogy a történeteket másoktól, illetve könyvekből írta át, mert megtetszettek neki, és mert sok igazságot hordoznak. Az általa említett könyvecskékből a vallásos ponyvanyomtatványokra következtethetünk. Az égből alábocsátott szent levelek – mennyei levelek – a ponyvairodalom termékei voltak, nyomtatványok vagy kéziratos másolatok formájában terjedtek.¹⁵

A településen hét adatközlő szakrális kéziratában találtam meg a levéltípusokat. Jellemzően minden esetben mindkét levél olvasható némi eltéréssel, mely a helyesírásban és a szóhasználatban nyilvánul meg csupán. Tehát egyazon szövegekről beszélünk.

A levelek szerkezete

Mindkét levéltípusnak egy meghatározott szerkezete van, ugyanis mintegy keret-történetbe foglalja az üzenetet. A *Levél, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus a mennyekből alábocsátott* című üzenet szerint leesett egy kő az égből, mely termetére kicsi, súlyára viszont igen nehéznek bizonyult. A levélben így olvashatunk róla:

„Jeruzsálem város szent érseke több érsekeket, püspököket gyűjtte össze és szent imákat és miséket tartának fölötte. Szent érsekek kísérete amellet három nap és három éjjel: amidőn egy rémitő hang üte meg fülüket, amely ... égi szózat vala, s mondá: Vegyétek áldott kezetekkel ama követ s nyissátok föl! s minekutána fölnyitották, emez isteni szavakat találták vala beleírva amelyek így hangzottak: Ime ezelőtt küldöttem nektek egy levelet, mégsem tértetek meg ...”

A szöveg elején olvasható történet a végén visszaköszön. A szövegtörzs, vagyis az intelmek, a bűnök és azok büntetésének felsorolása után ismét visszatérünk a jeruzsálemi helyszínre, ahol a város pátriárkája hálát ad a csodás égi üzenet megtalálásáért.

„Én pedig mint Ivanikus, Jeruzsálem pátriárkája Isten segedelmével méltó valék eme szavakat fölfedezni, amelyek a kőben valának. Imádni fogom keresztyének az Istent, hogy világosítsa meg lelkeiteket, szemeit s képesek legyetek megvásárolni, mert csekély értékű de annál nagyobb bármely ember házában és annak adatni fog a mennyország birtoka az Atya Istentől, mert övé az ország a hatalom és dicsőség most és mindörökké. Amen”

¹⁴ P. M., salánki görögkatolikus lakossal készített interjúm során a szent levelekről is beszéltem.

¹⁵ Fülöp, 2013

A Szűz Mária levele szerint a könyvet, mely a levelet tartalmazza, az olajfák hegyén találták, s magától megnyílt azoknak, akik olvasni szerették volna.

„Eme könyv valami olajfák között találtatott, s aki érinteni, avagy olvasni akará, azon egyénnek magától nyílt meg, amelyben eme szavak valának olvashatók: Jézus Krisztus, ki az egeket lakó Atya Istentől vette eredetét, parancsolom ismét nektek az én Isteni hatalmamnál fogva, hogy eme könyvnek hitelt adjatok, ...”

A szent levelek tartalma és funkciója

A szent levelek tartalmát az általam gyűjtött két típus példája alapján szeretném az alábbiakban bemutatni.

Jung Károly a *Baj ellen oltalmazó ég levél és áldás Gombos hagyományvilágában* című tanulmányában közölt írásos emlékek kapcsán megjegyzi, hogy a szent levelek a népi vallásosság termékei, melyek Európában alakultak ki és terjedtek el az egyház jóváhagyása és engedélye nélkül¹⁶.

Lengyel Agnes a szent levelekkel foglalkozó egyik tanulmányában¹⁷ olyan szövegeket mutat be, melyek Jézus Krisztushoz köthetők. Akárcsak az általam fellelt levéltípusok. Az üzenet szerint a levelet maga Jézus Krisztus írta saját kezével. Az isteni eredet nagyobb hangsúlyt ad a tartalomnak. Az egyház nem kanonizálta ezen iratokat, tehát apokrifként kezeli őket.

Levél, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus a mennyekből alábocsátott című üzenet Szent Mihály levelének folytatása¹⁸, mely tartalma szerint a Tízparancsolat megtartására és az egyházi előírások betartására figyelmezteti és inti olvasóját. Jézus levele a második levél, melyet azért küldött, mert az emberiség nem tért a helyes útra. A szövegben az emberi bűnöket és azok büntetését sorolja, néhol fenyegető hangnemben. Elrettentő példaként mutatja be és írja le a bűnökért járó büntetést, ezzel készítve az olvasót a helyes út betartására.

Szűz Mária levele a harmadik üzenet. Ebből megtudhatjuk, hogy Isten haragja és büntetése eddig csak ezért nem érte utol az embereket, mert a Szűzanya mindig közbenjárt értük. A levél elején szintén az egyházi előírások betartására ösztönző üzenetet olvashatunk. Majd Szűz Mária történetét tárja a befogadó elé, miszerint Szűz Mária elaludt az olajfák hegyén, majd Jézus látogatására felébredt és elmondja fiának, hogy álmában őt látta megkötözve és keresztre feszítve. A továbbiakban olvasható, hogy a könyv, melyben a levél található, megmutatja a pokolbeli keresztyének kínjait, amelyeket Mihály arkangyal mutatott meg a Szűz Anyának.

Megállapításom szerint alkalmazásukat és funkciójukat tekintve sokban hasonlítanak a ráolvasásokra. Az archaikus imádságokra jellemző elemeket – az ol-

¹⁶ Jung, 1983

¹⁷ Lengyel, 2003

¹⁸ Fülöp, 2013

vasásért és terjesztésért bűnbocsánatot nyer az olvasója – tartalmaz, mely megerősíti a szövegek szintén archaikus jellegét.

„Boldog pedig az, ki e levelet megvizsgálja, s másoknak fogja ajándékozni, annak minden bűnei meg fognak bocsáttatni s a mennyország lakosai lesznek, ha Isten parancsát is megtartják.” (Részlet Jézus Krisztus leveléből)

„Ki e könyvet leírja vagy megmutatja másnak, az kegyelmet talál az Istennél.” (Részlet Szűz Mária leveléből)

Ezek az iratok tulajdonképpen a bajelhárító, igézést és szemverést elhárító, rontást megakadályozó, vagyis oltalmat hozó tárgyak sorába tartoznak. Emellett megerősítik azt a feltételezést, hogy a kimondott szónak hatalma van, melynek hatását a többszöri ismétlés által tovább fokozhatják. Úgy hat az érzelmekre, az elmére, hogy az olvasó cselekedeteit is jó irányba befolyásolja.

A helyi adatgyűjtéséből kiderült, hogy a leveleket nem használták és használják a közösségi és hivatalos egyházi alkalmakon. Ez nemcsak Salánkra értenődő. A szent levelek liturgián belüli használata máshol sem jellemző. Azonban a levélben rejlő utasításoknak megfelelően másolták és továbbadták azokat, mert annak olvasása és sokszorosítása szinte mágikus erővel bírt. *„Oda kell adni, hogy hát had imádkozzák mások is, had olvassák...”* – mondja P. M.. A szövegben a következő utasítást olvashatjuk:

„S tudósítlak áldott keresztények ki e könyvnek hitelt nem adand, az átkozott legyen és a mennyországot meg nem fogja látni. S ha megtartjátok Isten parancsait, s töredelmes penitenciát fogtok tartani, akkor megbocsát nektek az Isten. Ha vétkeitek száma oly nagy volna is, mint az egek csillagai, vagy mint a tenger homokja, vagy mint az erdők levelei, vagy mint a föld füvei, akinél e könyv meglesz s másnak nem fogja mutatni, átkozott legyen, s bűnbocsánatja nem lesz.” (Részlet Szűz Mária leveléből)

A levelek használata a mindennapokban

A szent levelek kapcsán a természetfeletti és az ember közvetlen kapcsolatára következtethetünk. A természetfeletti vel való kapcsolattartás ily módon erősítette hitében az egyént, és arra sarkallta, hogy betartsa az egyházi előírásokat és annak megfelelően vallásos és szent életet éljen. Így a szent levelek, mivel egyenesen isteni eredetre vezethetők, valamiféle mágikus erővel bírtak, megóvták az olvasót a bajtól és védték a nehéz időkben. A kimondott szónak ereje van, ezért gyakran hangosan olvasták fel a levél szövegeit, még akkor is, ha egyedül imádkoztak. Nemcsak a levél olvasása és továbbadása, hanem pusztán birtoklása is védelmet adott. Természetesen nem mindenki gondolja így. Egyesek olvasták vagy átmásolták, ám erejében nem hittek, különösebb jelentőséget nem tulajdonítottak a levélnek.

A szövegek hétköznapi használatának megfogalmazásánál mindenképpen az adatközlők által elmondott információkra támaszkodhatom. Jómagam református

családban nőttek fel, így a levelek létezéséről a kutatás alatt szereztem tudomást. S egyúttal meg is bizonyosodtam afelől, hogy milyen sokat jelentenek a szövegek az olvasó, a hithű keresztény ember számára. Erőt ad a mindennapokhoz, kitartást a betegségben, biztatást a gyógyulásban. A leveleket tartalmazó füzetecskékre – mivel a nyomtatott kiadvány kuriózumnak minősült – jellemző a mindennapos használat. A reggeli vagy esteli imádkozás, áhítat szerves része a levelek elolvasása is. A bennük rejlő információk, üzenetek emellett nap mint nap emlékeztetik az olvasót a bűnök sokféleségére, és a büntetés példájával elrettentik annak elkövetésével. Így lényegében az Isten szerinti egyenes útra vezetnek.

A leveleket leginkább egyénileg használták, olvasták. Nem talákoztam olyan példával, ahol közösen olvasták volna, noha szakirodalmi utalásokban olvashatunk ilyen esetekről¹⁹.

Az elmúlt időszakban a kutatott településen a szent levelek két típusának több előfordulását sikerült lejegyeznem. A gyűjtést nem tekintem lezártnak, noha úgy vélem e rövid ízelítő is elegendő ahhoz, hogy láthassuk, az írásbeliség is tartogat izgalmas szövegeket, azon belül motívumokat a néprajztudomány számára. Annál is inkább, hogy a népi írásbeliség területén eddig vidékünkön még nem jelent meg hasonló írás és nagyobb elemző munka sem történt. Befejezésül szeretném még megjegyezni, hogy igen fontos feladata lenne a kárpátaljai néprajzkutatásnak, hogy minél nagyobb területet felölelve hozzájárasson a népi kéziratok összegyűjtéséhez, hiszen a szövegek nemcsak a néprajztudomány számára szolgálnak adalékokat, hanem egyéb tudományágak is táplálkozhatnak belőlük.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BÁLINT SÁNDOR: *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népélet köréből*. Veritas, 1943, Budapest
2. BAUSINGER, H.: *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris-Századvég, 1995, Budapest
3. ERDÉLYI ZSUZSANNA: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. 1976, Budapest
4. FÜLÖP ZOLTÁN OTTÓ: *Az „égből érkezett üzenetek” szerepe és jelentősége az egyéni írásszokásokban*, In *Iskolakultúra*, 23. évfolyam, 7-8. szám, 2013
5. GÁL ADÉL: *Archaikus imádságok a szakrális népi kéziratok füzetekben*. In *Acta Beregsasiensis* 2015. 87–100. p.
6. JUNG KÁROLY: *Baj ellen oltalmazó égi levél és áldás Gombos hagyományvilágában*, *Hungarológiai közlemények*, 10. 35. sz. 127–133. p. 1983,
7. KESZEG VILMOS: *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai Aranyosszéken*, Kriterion Könyvkiadó, 1991, Bukarest
8. KÉSZ MARGIT: *Archaikus imák Ugocsában*. In Pilipkó Erzsébet szerk. *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 8. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2013

¹⁹ Fülöp, 2013

9. LENGYEL ÁGNES: „...*Én Jézus krisztus magam tulajdon isteni kezemmel írtam...*” *Égi levelek, látomásban közvetített imádságok a palóc népi vallásosságban*, In Barna Gábor (szerk): „Oh, boldogságos Háromság” Tanulmányok a Szentháromság tiszteletéről. Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, 2003, Szeged, 243–256. p.
10. MCLUHAN, M.: *A Gutenberg-galaxis: a tipográfiai ember létrejötte*. Trezor kiadó, 2001, Budapest
11. MOLNÁR AMBRUS: *A hajdúhadházi Szent Emberek és Szent Asszonyok Társasága*. In Tüskés Gábor (szerk): „Mert az Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Magvető Könyvkiadó, 1986, Budapest
12. SILLING ISTVÁN: *Bajelhárító levelek a Vajdaságból*. Új Symposion, 7–8. sz. 33–35. p. 1992
13. UVÁRY ZOLTÁN: *Népi kéziratok verseskönyveink*, In Műveltség és Hagyomány I–II, 36–54. 1960